

НАРОДНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК ПОЛІТОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

УДК 342.31

Постановка проблеми. Дослідження народного суверенітету як політико-правової категорії, що має велике практичне значення. Розуміння сутності цього явища, його змісту дозволяє забезпечити створення механізмів регулювання суспільного життя на засадах народовладдя та демократії. Тому дослідження змісту та місця таких категорій, як «суверенітет», «народний суверенітет» та «державний суверенітет» є актуальними, особливо в сучасних умовах російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над цією проблематикою достатньо ґрунтовно працювали: В.П. Андрущенко, Ю.Г.Барабаш, Ю. В. Байдін, Ю.П. Битяк, О. М. Балакірева, Т.В.Бельська, В. Г. Воронова, В. Д. Гапотій, С. І. Ішук, І. В. Канфуї, В. Б. Ковальчук, В.Г. Кремень, А.О. Лузан, Н.С. Нижник, В.І. Полуріз, Р.А. Ромашова, О.В. Скрипнюк, В. Е. Чиркин, Ю.С. Шемшученка, І.В. Яковюка, В. М. Яблонський та багатьох інших.

Постановка завдання. Враховуючи зазначене, метою дослідження є народний суверенітет як політологічна та правова категорія.

Виклад основного матеріалу дослідження. Російсько-українська війна, яка триває десятий рік суттєво змінює інституційний, територіальний і субстанціональний елементи суверенної держави Україна. Виходячи з цього, архаїчним став традиційний підхід до розуміння державного й національного суверенітету як незалежності держави в зовнішніх і верховенства у внутрішніх справах [1]. Застаріли і такі, по суті, класичні характеристики суверенітету держави, як відсутність будь-яких обмежень і можливість верховної влади самостійно визначати і реалізовувати свою волю; наявність власних інститутів влади, які здійснюють владні

повноваження без зовнішнього тиску; здійснення повноважень, відображених в юридичних нормах національного законодавства [2].

З огляду літературних джерел випливає, що підхід до розуміння державного суверенітету вимагає врахування численних факторів, серед яких Концепція зовнішньої політики України, зокрема, виділяє: поширення зброї масового знищення та засобів її доставки, міжнародний тероризм, неконтрольований трафік зброї і бойовиків, радикалізація суспільних настроїв, що провокує релігійний екстремізм, нелегальна міграція, морське піратство, незаконний оборот наркотиків, корупція, регіональні і внутрішні конфлікти, дефіцит життєво важливих ресурсів, демографічні проблеми, екологічні та санітарно-епідеміологічні виклики, зміна клімату, загрози інформаційної та продовольчої безпеки [3, с. 7]. Безумовно, зазначені в даній Концепції чинники надзвичайно значимі. Однак вони становлять лише частину загроз суверенітету національних держав сучасного світу [3, с. 11].

Варто зауважити, що окремі дослідники розглядають суверенітет як джерело рівності між державами. Зі зникненням колоній всі держави стали суверенними й формально рівноправними. Однак ця рівноправність по більшій частині є абстракцією. У світі продовжує існувати виразна силова ієрархія держав і їхніх коаліцій, на вершині якої перебувають держави, що прагнуть зміцнити свій суверенітет. Також, з одного боку, відбувається інтеграція, об'єднання держав, з іншого - постійно виникають нові державні утворення. Цікаво, що більшість новостворених держав виявляють повну нездатність виконувати ті функції, заради яких, вони, власне, і створювалися. Принцип суверенітету починає прикривати внутрішньодержавне безчинство, владу кримінальних структур [4, с. 3]. Отже, все це в значній мірі впливає і на народний суверенітет.

На основі результатів дослідження народного суверенітету варто зауважити, що поняття «національний суверенітет» виник ще в XVIII столітті. Однак, серед і дослідників досі немає однозначної оцінки цієї категорії, її сутності та змісту. У сучасній науковій літературі паралельно вживаються три категорії: народний

суверенітет, національний суверенітет та суверенітет нації. Під поняттям народний суверенітет розуміється повновладдя народу. Це передбачає, що народ, який виражає свою волю через вибори та референдуми є джерелом державної влади. У свою чергу, вважається, що держава є політичною організацією нації, яка є політично організованим народом. Звідси паралельне вживання термінів «держава» і «нація» в західній науковій думці та політичній практиці. Зазначу, що класична західна політична наука використовує категорії національного і державного суверенітету як синоніми [5]. Так, посилаючись на дану практику, автори Національної доповіді «Національний суверенітет України в умовах глобалізації» за 2011 рік, виходячи з того, що прикметник «національний» має бути застосований до того суверенітету, носієм якого виступає національна держава (нація-держава), взагалі пропонують вважати поняття «національний суверенітет» тотожним поняттю «державний суверенітет» [5, с. 8].

Аналіз останніх джерел і публікацій свідчить, що природа національного суверенітету вітчизняними дослідниками розглядається переважно в контексті міжнаціональних відносин [6, с. 3]. При цьому поняття «національний суверенітет», як правило, зводиться до відомого права націй на самовизначення [7, с. 186; 8, с. 82], хоча вже з самого поняття «нація» (котра незалежно від свого етнічного змісту є у будь-якому випадку асоціацією політично суб'єктних громадян) витікає необхідність розглядати національний суверенітет як верховну колективну владу громадян-членів нації у власній політичній організації - державі національного типу. Звідси представляється, що дефініції «національний суверенітет» і «суверенітет нації» є релевантними і фактично описують один і той же феномен. Однак жорстке визначення нації як суб'єкта суверенітету передбачає стабільну агрегацію її політичного інтересу і політичну єдність, що не підтверджується емпіричними дослідженнями. Тому, на мою думку, доцільніше використовувати термін «національний суверенітет», як такий, що менш жорстко окреслює суб'єктність.

Проблема ж реалізації основної характеристики нації як сукупності політично суб'єктних громадян, що здійснюють колек-

тивні національні інтереси через механізм власної політичної організації - національної держави виводиться за рамки досліджень. У вітчизняній же науці національний суверенітет розглядається більш вузько, зводячись в основному до права нації на самовизначення. До того ж сама нація українськими політологами традиційно розглядається як цілісний суб'єкт політичної діяльності, в її складі не виділяються соціальні групи з антагоністичними інтересами [9; 10].

У процесі розбудови сучасної суверенної української держави категорія «національний суверенітет» в політичному і медійному просторі використовувалася неодноразово, перш за все як стратегічна мета державотворення. Ряд дослідників визначає вказану категорію лише як декларативний принцип, який не має юридичної сили. У той же час значна частина науковців відзначають глибоку ідеологічну сутність цього інституту і його практичну цінність. Проте навіть за чверть століття формування української політичної системи концепт національного суверенітету не отримав ні адекватного політологічного аналізу, ні навіть юридичного визначення. Тим самим, актуальність даного дослідження визначається науковою невизначеністю категорії «національний суверенітет» і практичними проблемами його реалізації в процесі формування сучасної української державності. У результаті категорія національного суверенітету в українському політологічному дискурсі представляється скоріше як ідеальна модель, ніж як реальний елемент політичних відносин.

Отже, базовою політичною характеристикою нації є те, що саме члени нації являються політично суб'єктними громадянами держави, володіючи колективним монопольним правом на використання її механізму. Класичним прикладом даного підходу можна вважати визначення К. Дойча: «нація - це народ, який володіє державою» [11, с. 330]. Таким чином, нація визначається як основний державотворчий елемент, джерело державної влади і носій державного суверенітету. Звідси взаємопов'язаність категорій суверенітету держави і суверенітету нації - національний суверенітет реалізується за допомогою державного.

Таким чином, процес реалізації національного суверенітету носить конкурентний характер боротьби в самому суспільстві за

вплив на прийняття державних рішень і в кінцевому підсумку - боротьби за державну владу. Це означає залежність категорії «національний суверенітет» від розподілу ресурсів влади в суспільстві, а також передбачає диференціювання реальних суб'єктів політичної влади всередині нації (фракцій національної еліти). Політичні еліти, просуваючи свої специфічні інтереси через політичну систему, намагаються надати їм характеру загальнонаціональних для того, щоб у боротьбі з конкуруючими угрупованнями заручитися підтримкою більшості або хоча б частини нації. Прийшовши до державної влади, правляче угруповання використовує суверенітет національної держави для задоволення власних інтересів, котрі далеко не завжди і не в усьому збігаються з інтересами як нації, так і держави. При цьому гасло національного суверенітету використовується цим угрупованням як засіб мобілізації в своїх інтересах ресурсів громадян та переконання їх у тому, що здійснюваний ним порядок розподілу ресурсів у суспільстві відповідає інтересам всіх членів нації.

Висновки. Отже, народний суверенітет як політична категорія можна визначити у наступних положеннях:

1) по-перше, сферою і механізмом державного суверенітету є не тільки держава, але і вся політична система даного суспільства;

2) по-друге, суб'єктами національного суверенітету є: громадянин як політично суб'єктний член нації, нація як спільнота політично повноправних громадян і національна держава як механізм вираження політичної волі громадян-членів нації;

3) по-третє, реальне наповнення змісту категорії «національний суверенітет» відображає ступінь участі основної маси членів нації у здійсненні політичної влади через різні форми демократії. Відображенням категорії національного суверенітету, його результатом є ступінь здійснення індивідуальних і групових прав членів нації - не тільки політичних і культурних, а й економічних.

Таким чином, базову функцію національного суверенітету можна визначити як реальне забезпечення всього комплексу прав і свобод спільноти громадян національної держави - нації як колективного суверену.

1. Avdiysky V.I. *National economic security in the conditions of globalization. International public and private law. Donetsk. 2012. N 2.*
2. Барабаш Ю.Г. Проблеми співвідношення державного суверенітету і суверенних прав. *Державний суверенітет: теоретико-правові проблеми: монографія / за ред. Ю.П. Битяка, І.В. Яков'юка. Х.: Право, 2010. 272 с.*
3. Kuznetsova E. *Western concepts of state sovereignty // International processes. 2006. No. 11. URL: <http://www.intertrends.ru/eleventh/007.htm>.*
4. Ткачук Ю.В. Глобалізація в сфері політики: інститути і механізми наддержавного впливу: Автореф. дисертації канд. політ. наук: 23.00.02 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2004. 16 с. URL: <http://links.dir.com.ua/linkinfo.php?linkID=215>. (дата звернення: 09.09. 2018).
5. Національний суверенітет України в умовах глобалізації: національна доповідь. К.: Парламентське вид-во, 2011. 112 с.
6. Політологія: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.Г. Кремень, В.П. Андрущенко, В.Г. Воронкова, А.О. Лузан, В.І. Полуріз. К.: Альтерпрес, 2002. 612 с.
7. Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. Г. Кремень, В.П. Андрущенко, В.Г. Воронкова, А.О. Лузан, В.І. Полуріз. К.: Альтерпрес, 2002. 612 с.
8. Колісник В. П. Національний суверенітет та національне самовизначення: питання теорії та український досвід. *Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти. Х., 2003. С. 53-87.*
9. Гапотій В.Д. Теоретичні та практичні аспекти суверенітету народу, нації та держави. Автореф. дис. на здобуття наук, ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність 12.00.01. - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень, Харків. 2005. 18 с.
10. Троян І. Державний суверенітет як політологічна категорія: сутність, характеристики, особливості трансформації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: [збірник наукових праць]. Вип. 22 / НАН України, Інститут народознавства, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Національний університет «Львівська політехніка»; [редкол.: Я. Ісаєвич (голова) та ін.]. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2010. С. 130-136.*

11. Дойч Карл. *Народи, нація та комунікація. Націоналізм: Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера [антологія; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий] К.: Смолоскип, 2006. С. 327-334.*

Дем'янюк В. І. Народний суверенітет як політологічна категорія: теоретичний аспект

Стаття присвячена дослідженню таких категорій, як «суверенітет» «народний суверенітет», «державний суверенітет», «національний суверенітет», «народ», «держава», їхньому співвідношенню й значенню в забезпеченні народовладдя та демократії. Орієнтація розвитку молодого держави на розбудову її як демократичної, правової, соціальної вимагає комплексного вивчення державного, народного і національного суверенітету, їхнього співвідношення та ступеня взаємозалежності. Ці питання особливо актуалізувалися із закріпленням Конституцією України таких визначальних засад, як пріоритет прав і свобод людини (ст. 3 Конституції України), суверенітет народу (ст. 5), принцип поділу влади (ст. 6) та принцип верховенства права (ст. 8), на ґрунті яких здійснюється організація та функціонування державної влади.

Більшість дослідників стверджують, що проблема суверенітету залишається і нині актуальною. Адже теорія і практика суверенітету суттєво нині впливає на інші політико-правові явища. За таких обставин виникає потреба ґрунтовного дослідження поняття і сутності народного суверенітету, його форм реалізації, місця та значення у системі політичних та юридичних категорій. Отже, далеко не всі аспекти цієї проблеми можна вважати виснаженими.

За результатами дослідження зроблено наступні висновки: 1) по-перше, сферою і механізмом державного суверенітету є не тільки держава, але і вся політична система даного суспільства; 2) по-друге, суб'єктами національного суверенітету є: громадянин як політично суб'єктний член нації, нація як спільнота політично повноправних громадян і національна держава як механізм вираження політичної волі громадян-членів нації; 3) по-третє, реальне наповнення змісту категорії «національний суверенітет» відображає ступінь участі основної маси членів нації у здійсненні політичної влади через різні форми демократії. Відображенням категорії національного суверенітету, його результатом є ступінь здійснення індивідуальних і групових прав членів нації - не тільки політичних і культурних, а й економічних.

Таким чином, базову функцію національного суверенітету можна визначити як реальне забезпечення всього комплексу прав і свобод спільноти громадян національної держави - нації як колективного суверену.

Ключові слова: суверенність, суверенітет, народний суверенітет, суверенітет народу, національний суверенітет, суверенітет нації, державний суверенітет, держава.

Dem'yanyuk V. I. National sovereignty as a political category: theoretical aspect

The article is devoted to the study of such categories as "sovereignty", "people's sovereignty", "state sovereignty", "national sovereignty", "people", "state", their

correlation and significance in ensuring democracy and democracy. The orientation of the development of a young state towards its development as democratic, legal, social requires a comprehensive study of state, people's and national sovereignty, their correlation and degree of interdependence. These issues became especially relevant with the consolidation by the Constitution of Ukraine of such defining principles as the priority of human rights and freedoms (Article 3 of the Constitution of Ukraine), the sovereignty of the people (Article 5), the principle of separation of powers (Article 6) and the principle of the rule of law (Article 8), on the basis of which the organization and functioning of state power is carried out.

Most researchers argue that the problem of sovereignty remains relevant today. After all, the theory and practice of sovereignty significantly affects other political and legal phenomena today. Under such circumstances, there is a need for a thorough study of the concept and essence of national sovereignty, its forms of implementation, place and significance in the system of political and legal categories. Therefore, far from all aspects of this problem can be considered exhausted.

According to the results of the study, the following conclusions were made: 1) firstly, the sphere and mechanism of state sovereignty is not only the state, but also the entire political system of a given society; 2) secondly, the subjects of national sovereignty are: a citizen as a politically subject member of the nation, the nation as a community of politically full citizens and the national state as a mechanism for expressing the political will of citizens-members of the nation; 3) thirdly, the real content of the content of the category «national sovereignty» reflects the degree of participation of the bulk of the nation's members in the exercise of political power through various forms of democracy. Reflecting the category of national sovereignty, its result is the degree of implementation of individual and group rights of members of the nation - not only political and cultural, but also economic.

Thus, the basic function of national sovereignty can be defined as the real provision of the entire complex of rights and freedoms of the community of citizens of the national state - the nation as a collective sovereign.

Keywords: sovereignty, sovereignty, people's sovereignty, sovereignty of the people, national sovereignty, sovereignty of the nation, state sovereignty, state.